

Læser man fremstillingen med henblik på at få Hæstrups svar på dette eller hint om-diskuterede spørgsmål i besættelsestidens historie, f. eks. rekrutteringen til modstandsbevægelsen, ligger styrken i hans svar i det konkrete og i kapitlernes disposition: Kapitel 8, National bølge, kapitel 13, Lukkede møder, hvor også terrænsportens start behandles, og kapitel 15, Begyndende illegalisering, med afsnittene Sovjetunionen i krig, Kommunisterne interneres og Novemberkredsen, det sidste som eksempel på et »borgerligt« brud med accepten af forhandlingspolitikken. Hæstrups stærkeste kort i dette spørgsmål er nok beskrivelsen af samfundets gradvise illegalisering, således at forstå at enkeltpersoner, private og offentlige organisationer og institutioner i besættelsens sidste år indgik i dobbeltfunktioner eller i det mindste som medvidere havde del i illegalitetens organisation.

Andre steder afvises kort og koncist en eftertids ahistoriske samvittighedskvaler, f. eks. i forhold til stikkerlikvideringer. »Konstateringen af kendsgerningen fremmer nok forståelsen af sindsstemningerne bedre end spekulative betragtninger over likvideringernes moralske berettigelse«.

Som historiker lever Hæstrup med sit stof. Derfor er han også bedst i skildringen af folk, der har hans sympati. Men da han i eminent grad formår at trænge ind i tankegang og overvejelser hos de personer og kredse, han beskriver, er bogen en beskrivelse af sympatiske personer.

Eftersom der fandt stikkerlikvideringer sted, eftersom den ophidsede befolkning i sommeren 1943 knuste ruder hos nazister og værnemagere, så må der jo i Odense have været nazister, værnemagere og stikkere. Men det er synd at sige, at de får deres del af Odense bys besættelsestidshistorie. DNSAP fik 1.146 stemmer i Odense og omegn ved valget i 1943. Det var en fremgang fra 755 i 1939.

Bortset fra det, og bortset fra en mangel på overskuelige kort, der kunne hjælpe læseren til at få udbytte af mange præcise stedsangivelser, er bogen et velafvejet totalbillede af hverdag, fest og drama i Odenses besættelsestid.

Henrik S. Nissen

Jill Edwards: The British Government and the Spanish Civil War, 1936-39. London, Macmillan Press 1979, 280 s.

Denne bog, der har basis i en disputats, udfylder et hul i den hidtidige forskning om stormagterne og Den Spanske Borgerkrig. Tysklands, Italiens og Sovjets politik er blevet behandlet i monografier, medens den franske politik stadig ikke er belyst indgående. Jill Edwards' bog er ikke den første om England og Den Spanske Borgerkrig, men det er den første, der har baseret en samlet fremstilling af den engelske politik på grundlag af de engelske arkiver. Centrale dele af dette arkivstof er dog allerede behandlet hos Hans-Henning Abendroth (*Hitler in der spanischen Arena. Paderborn, 1973*), der på trods af sin titel spredt rundt i teksten og noterne har mange og væsentlige afsnit om den engelske politik ud fra arkivmateriale. Forf. nævner mærkværdigvis ikke dette værk i sin litteraturliste, men da denne iøvrigt ingen bøger indeholder på tysk, er forklaringen måske den simple og ikke utypiske for forskere fra stormagter, at deres sprogkundskaber ikke rækker til de mest udbredte europæiske sprog? På mange punkter når forf. de samme resultater som Abendroth.

Arkivmaterialet stammer især fra kabinettet, fra udenrigs-, handels- og flådeministerierne. Hun gør udmærket opmærksom på hullerne i materialet, bl. a. på at kabinetsreferaterne er stærkt forkortede eller mangelfulde, samt at arkivet (Public Record Office,

London m.v.) på forhånd har fjernet ting fra de udleverede bind. Her som på andre punkter må man også nøjes med gætterier om det engelske efterretningsvæsens viden om forholdene i Spanien.

Problemet om forholdet mellem England og Spanien anskues, jf. titlen, eensidigt ud fra myndighedernes synsvinkel. Det er ministeriernes, ambassadørernes, konsulernes holdninger, vi præsenteres for. Den Spanske Borgerkrig var ellers en begivenhed, der mere end nogen anden fremkaldte indenrigspolitiske delinger i de europæiske nationer, herunder også i England, jf. K. W. Watkins' bog (*Britain Divided. The Effect of the Spanish Civil War on British Political Opinion. 1963*). Forf. nøjes med at undersøge nogle ydre faktorerers indflydelse på den engelske regerings politik, og hun konstaterer, i lighed med andre forskere, at f. eks. pressens og oppositionens holdning i ringe grad påvirkede den konservative regering. Hun nævner bl. a., at angrebet på den baskiske by Guernica i april 1937, der førte til en omfattende presseomtale, ikke fik indflydelse på den engelske regerings politik. En indgående redegørelse for Guernica og offentligheden kan ses hos Herbert R. Southworth: *Guernica! Guernica! A Study of Journalism, Diplomacy, Propaganda, and History. California Univ. Press, 1977.*

Det er forf.s hovedsyn, at den engelske politik 1936-39 over for Spanien var en fiasko. Først med Francos sejr i april 1939 opdagede englænderne, hvordan tyskerne og italienerne, bl. a. takket være den engelske inaktivitet, der blev kaldt ikke-interventionspolitik, opnåede store strategiske og økonomiske fordele. Hun fremstiller indgående de engelsk-spanske relationer i en række enkeltafsnit, om handelen, investeringerne, de frivillige, hele ikke-interventionsfarcen, forholdet mellem England og Frankrig og ikke mindst problemet om anerkendelsen af Franco.

Der savnes en generel redegørelse for de engelske interesser vedrørende konflikten i Spanien. Watkins og Abendroth har ansatser til en sådan. Hos Jill Edwards savnes den så meget desto mere, fordi hendes disposition med de mange afsnit om forskellige aspekter ikke til sidst samles i en konklusion. Hvis man som forf. bedømmer den engelske politik ud fra det snævre forhold til Spanien, var det rigtigt, at englænderne ikke nåede mange af deres mål, især ikke på kort sigt. Anerkendelsen af Franco i 1939 kom så sent, at det mål, den engelske ledelse, iøvrigt i lighed med den danske regering, havde sat sig allerede i sommeren 1936, nemlig at stå på god fod med den vindende part, uanset hvem det var, var forskertset. Dermed var også flådens krav om en neutral eller helst velvillig spansk stat i tilfælde af en almindelig krig blevet usikkert. Englænderne skjulte deres politik bag formlen om ikke-intervention, men hele kontrolapparatet omkring denne politik fungerede slet ikke – og det vidste alle parter udmærket. I forskellige faser pressede englænderne franskmændene til ikke at blande sig i Spaniens affærer, selv om en sådan indblanding måske på længere sigt havde tjent engelske interesser.

Problemet er vel, om den engelske politik var så stor en fiasko, hvis man ser sagen i et lidt længere perspektiv (bare til 1943-44) og også inddrager det bredere mål, nemlig at forhindre at krigen bredte sig. England opnåede jo, at krigen blev lokaliseret. Abendroth betoner, og forf. strejfer det også, at englænderne var ret rolige med hensyn til udfaldet af borgerkrigen. For uanset, hvem der vandt, ville sejrherren have behov for engelske lån til genopbygning, hvilket også kom til at slå til. Endvidere satsede englænderne på, at hvis Franco vandt, så ville den bekendte spanske uvilje mod fremmed dominans også vende sig mod tyskerne og italienerne, hvis deres økonomiske fremtrængen blev for voldsom. Også dette kom på længere sigt til at passe.

Mere uforståelig er vel den engelske regerings konstante ønske om en udsoning med Mussolinis Italien på trods af utallige eksempler netop fra Spanien-sagen på den italienske diktators upålidelighed og på trods af at Italien som stormagt bag den brovtende

facade ikke var meget bevendt. Såvel økonomisk (afhængighed af engelske kul og oversøisk komimport) som strategisk lå Italien selv i en meget udsat position.

Både ved vurderingen af Italien og angående selve Spanien-problemet skildrer forf. den kendte strid mellem Eden og Neville Chamberlain. Mere interessant er hendes fremhævelse af flådens rolle i udformningen af den engelske politik. S. Hoare var som flåde-minister i konstant konflikt med Eden, hvilket også Abendroth gjorde opmærksom på. Det var både en personstrid, en departemental konflikt og ikke mindst en forskellig vurdering af sagens bredere politiske aspekter. Flåden ville udnytte Spanien-krigen til at øge sin selvstændighed i forhold til udenrigsministeriet og til at øge oprustningen. Hoare, der hurtigt kom sig efter sit nederlag i Æthiopien-sagen og som betegnende nok 1940-44 blev ambassadør ved Franco-regeringen, var som flåde-minister sammen med flådeledelsen krigen igennem pro-Franco og stærkt antikommunistisk. Engelske flådeofficerer kunne ikke glemme, at republikanerne i 1936 ved omfattende mytterier overtog næsten hele den spanske flåde og myrdede mange af officererne.

Eden var også i 1936 yderst mistroisk over for Sovjetunionens hensigter i Spanien, men i 1937 og 1938 så han sagen i et helt andet lys. Ingen i den engelske ledelse nærede synderlig sympati for republikken. Eden så hurtigt, at de liberale kræfter i Spanien var få og svage. Iøvrigt kan forf., i modsætning til Watkins' gætterier ud fra tyske kilder om de engelske informationer, påvise, at englænderne via deres kontakter både med oprørerne (»nationalisterne« som de gerne ville kaldes på trods af deres kraftige islet af tyskere, italienere og marokkanere!) og med den lovlige spanske regering var velinformerede om forholdene i Spanien. For Eden blev Spanien-konflikten en prøve på diktatorernes hensigter. Især var han derfor uvillig til indrømmelser over for Italien, før der blev givet sikre modtydelser, bl. a. i form af tilbagetrækning af de mange italienske »frivillige« fra Spanien, og specielt fra De Baleariske øer (Mallorca bl. a.). Hans voksende prorepublikanske holdning i 1937-38 havde således andre årsager end sympati for republikanerne.

Men Eden gik af i februar 1938, og Neville Chamberlain kunne nu uforstyrret af intern uenighed føre sin politik igennem. I modsætning til Abendroth, der karakteriserer Edens politik om Spanien som ansvarsløs og amatøragtig og som dermed tager kabinetsflertallets parti, afholder forf. sig fra direkte vurderinger, men tager dog i sin generelle vurdering Edens parti.

Et andet interessant punkt er forf.s skildring af betydningen af de engelske investeringer og af den engelsk-spanske handel for regeringens politik. Her som på andre punkter gør hun opmærksom på, at et stort aktmateriale om et givet spørgsmål ikke er ensbetydende med dette spørgsmåls store betydning. Meget har, allerede i samtiden, været sagt og skrevet om mineejerinteressernes rolle for udformningen af den engelske regerings politik. Forf. afviser ganske denne økonomiske faktors betydning.

Hver gang alvorlige valg skulle træffes, var politiske hensyn af bred karakter afgørende, ikke engelske mineejerers klager, som det engelske udenrigsministerium iøvrigt allerede før juli 1936 var godt trætte af. I 1938 var de engelske forretningsfolk i Spanien iøvrigt svunget om – deres oprindelige forkærlighed for Franco, for »lov og orden«, var ændret til en prorepublikansk stemning. Så i 1938 skulle den engelske regering altså efter denne tese være blevet prorepublikansk, men det skete jo ikke, tværtimod.

Det er tankevækkende at se, at Eden i 1937, ligesom Hitler i november 1937, havde overvejelser om, at det bedste ville være en lang krig. For Eden var det afgørende, at dette ville svække Italien.

Forf. konstaterer således, at flådens holdning var pro-Franco, og at det i praksis i høj grad var den engelske flåde, der skulle udføre den engelske politik i og omkring Spa-

nien, især vedrørende ikke-interventionspolitikken, der medførte patruljering i Middelhavet og langs Spaniens øvrige kyster. Flertallet i kabinettet så hellere en Franco end det formodede kommunistiske alternativ. I 1936 var St. Baldwin (statsminister) og Eden yderst mistroiske over for Sovjets holdning, selvom Sovjet jo intervererede betydeligt senere end Tyskland og Italien. Ikke-interventionspolitikken, som især England holdt liv i, men som Frankrig var initiativtager til, var reelt til Francos fordel. Den forhindrede ikke, som håbet af den engelske regering, en dyb splittelse i den engelske opinion. Den engelske regering stod i et ubehageligt valg. Den optimale løsning, som især Abendroth fremhæver, var et svagt, neutralt, liberalt Spanien, og den var uden for rækkevidde. Forsøgene på at tilbyde engelsk mægling og opnå en kompromisløsning var også uden held. Resultatet i Spanien blev højst uønsket, nemlig italiensk og især tysk indflydelse i Spanien, ikke mindst på det økonomiske felt, hvor Tyskland før 1936 kun havde spillet en ringe rolle målt med de engelske og franske interesser.

Til fælles med andre bøger, der alene er baseret på een magts arkivmateriale, har bogen den svaghed, at den ikke sammenligner de engelske vurderinger med de faktiske forhold i det land, det drejer sig om, her Spanien. For ofte står engelske vurderinger af spanske forhold eller af graden af tysk/italiensk intervention alene, hvor en sammenligning kunne have påvist informationsniveauet. – Bogen afsluttes med appendix med kronologi, personalia og en enkelt kilde.

Kay Lundgreen-Nielsen

Harrison E. Salisbury: Rusland i Revolution 1900–1930. Oversat af Ole Schierbeck. København, Politikens Forlag 1979. 285 s.

Salisbury, der i mange år var *The New York Times'* Moskva-mand, har allerede adskillige bøger om Sovjetunionen bag sig. Det foreliggende værk er først og fremmest en billedbog med en ret nødtørftig og ikke særligt dybtgående tekst. Illustrationerne stammer først og fremmest fra amerikanske biblioteker, museer og gallerier, men også United Press International har leveret mange af bogens fotografier. Udover samtidige fotos indeholder værket også mange karikaturer, politiske plakater og malerier. Adskillige af illustrationerne er bredt ud over en hel side, undertiden en dobbeltside, hvorved flere af dem – ikke mindst plakaterne – kommer vældigt godt til deres ret. Forf. har med de mange illustrationer, hvoraf adskillige er i farve, villet vise ikke alene de politiske og sociale, men også de kunstneriske omvæltninger i Rusland i den pågældende periode.

Den politiske historie, som den fremstilles af Salisbury i ord og især billeder, er stærkt koncentreret om personerne zar Nikolaj II, Lenin, Trotskij og Stalin. Disse ledende personer ses af forf. som ofre for kræfter, de vel selv havde været med til at udløse, men som de ikke formåede at kontrollere. Om det samme gælder for Stalin er uvist, fordi fremstillingen brat standser på det tidspunkt, hvor Stalin definitivt var blevet den ledende person i Sovjetunionen. Mens politikerne ikke var i stand til at forudse fremtiden, mener Salisbury, at kunstnerne klart kunne gennemskue den. Digteren Majakovskij, der begik selvmord i 1930, står som symbol på kunstnernes intuitive forudgribelse af, hvad der var i vente i de kommende år.

Det er ikke blevet et vellykket værk. Hverken den politiske historie eller den kunstneriske og litterære udvikling er konsekvent fremstillet. I stedet er det blevet til småbidder mellem hinanden. Det kalejdoskopske indtryk forstærkes af, at tekst og illustrationer hyppigt ikke støtter hinanden, fordi illustrationerne stammer fra en langt senere periode (f. eks. s. 69, 114, 154 og 155). Andre illustrationer, der præsenteres som autentiske fotos, stammer fra senere spillefilm (f. eks. s. 44). Side 266 hævdes et skønmaleri af